

1. HERMENEUTIEK

Drs H. de Jong

Onder 'hermeneutiek' verstaan we de leer omtrent het uitleggen der Heilige Schrift. Ik herinner me dat ik in een skriptie eens poneerde, dat hermeneutiek de theorie der exegese is. Mijn leermeester, prof. H.J. Schilder, tikte mij daarover prompt op de vingers en onder beroep op zijn leermeester, prof. Greydanus, maakte hij mij duidelijk dat dit te theoretisch geformuleerd was. De indruk zou gewekt kunnen worden dat het mogelijk is de hermeneutiek te bestuderen zonder te exegetiseren. In feite is het juist zo dat hermeneutiek alleen in de nauwste samenhang met de daadwerkelijke exegese geleerd kan worden. Ik heb de waarheid van deze opmerking leren inzien. Inderdaad is het onmogelijk om hermeneutiek en exegese als theorie en praktijk van de schriftuitleg uit elkaar te halen. Ook terminologisch gezien liggen de woorden in elkander. Het ene betekent uitlegkunde, het andere uitleg. De hermeneut is derhalve de kundige exegeet, om het tetswat woordspeels te zeggen.

Man van de praktijk

Dit aanloopje is, hoe vreemd het ook moge klinken, een beetje oratio-pro-domo-achtig bedoeld. Dat klinkt hierom vreemd omdat in de stelling: de hermeneut is de kundige exegeet, een pretentie voor ons oprijft die een spreker over het onderwerp 'hermeneutiek' als bescheiden mens zou moeten afschrikken. Een kundig exegeet: wat is uw knecht, een dode hond, dat hij dit zou mogen zijn! Ik moet dan ook de verleiding weerstaan om niet deze indruk van onbescheidenheid weg te nemen. Echter de vrees dat dit een te lang verhaal zou vergen, doet mij hiervan afzien; ik zou u wellicht door onzakelijkheid vervelen. Maar hoe dan toch oratio pro domo? Wel, omdat ik een man van de praktijk ben (twee preken per week!), die zich hoofdzakelijk al exegetiserende op het terrein van de hermeneutiek beweegt. Ik heb er derhalve belang bij de nauwe band tussen exegese en hermeneutiek te benadrukken, want alleen deze nauwe band geeft mij vanavond het recht van spreken in uw midden.

Ik ben een man van de praktijk. Als ik dit zeg, heb ik het niet over mijn aanleg maar over mijn ambt om wekelijks de Schrift in het midden van de gemeente uit te leggen. Dit schijnt een nadeel voor het onderwerp, waarover u mij vanavond

wilt horen. En het is ook een nadeel, als u van mij veel literatuur-verwerking verwacht. Ik kom daar in mijn werk gewoon niet aan toe. Maar in plaats van een nadeel zou het ook een voordeel kunnen zijn. Ik zou ter illustratie daarvan kunnen wijzen op figuren uit de kerkgeschiedenis, die juist als praktici veel voor de schriftuitleg betekend hebben: Chrysostomos, Augustinus en Calvijn. Chrysostomos bijvoorbeeld, die juist door de gemeentepraktijk aan de gevaren van de Antiocheense school veelszins ontkomen is en juist door zijn prediking en de korrigerende werking, die daarvan uitgaat, deze Antiocheense methode vruchten afgedwongen heeft. Ik denk hier ook aan een woord van prof. B. Holwerda, die eens zei dat je de Schrift eigenlijk alleen maar kunt preken. Er is dan ook niet maar een nauwe band tussen hermeneutiek en exegese, maar beide, hermeneutiek en exegese, behoren in een levende betrekking tot de prediking te staan en de prediking op haar beurt weer met het overige gemeentewerk, de omgang met de mensen voor wie dan tenslotte de Schrift vertaald, gehermeneutiseerd, moet worden.

Een reël gevaar lijkt me dan ook vandaag, dat de bestudering van de Heilige Schrift steeds meer in handen van gespecialiseerde, vrijgestelde vaktheologen geraakt en dat de zogenaamde praktisch ingestelde gemeente-bearbeitende predikanten de studie aan deze specialisten gaan overlaten. Terwijl een goed contact tussen theoloog en gemeente nu juist zo belangrijk is. Dat is mij onlangs nog gebleken op een bijbel dag in Arnhem, uitgaande van het Nederlands Bijbelgenootschap. Daar sprak de geleerde prof. R. Bijlsma over schriftgezag en schriftgebruik voor een gehoor dat bestond uit, laat ik maar zeggen, enthousiaste bijbelkolporteurs. De contact-stoornis was met de handen te tasten. Niet omdat wat de referent zei zo slecht was, maar zijn betoog was weinig pastoraal, onnodig gevuld als het was met dialektische toespitsingen. En wat nog erger was, het informatieve element ontbrak te veel. Want als het inderdaad waar is, dat het met het schriftgezag toch een paar nuances anders ligt dan we tot dusver meenden, dan hebben degenen die daarover voorgelicht worden, recht op het horen van harde feiten die dat duidelijk maken. De voorlichter kan dan niet in het algemene blijven hangen, maar moet in details treden.

Overigens, dat het verbonden zijn aan een gemeente hier geen waterdichte garanties biedt, heb ik in dit voorjaar zelf bewezen, ook in Arnhem waar ik, sprekende over een soortgelijk onderwerp, bij sommigen ontstemming en verwarring veroorzaakt heb, om welke reden ik het geheel van mijn spreken maar teruggenomen heb. Ik wil mijn ambtelijke kop niet verliezen terwille van dingen die ik wel voel, maar niet duidelijk kan maken.

Maar als ik contact-stoornis constateer tussen theologen en gemeente, dan moet ik me misprijzend uitlaten over die theologen die dan wel contact met de gemeente denken te hebben, maar die dit contact misbruiken door, evenmin informatie verstrekkend, de schare demagogisch op te ruien tegen de schriftaandrangers, die dan voor het gemak maar ongenueanceerd op één hoop gesmeten wor-

den. Er is inderdaad schriftaanranding vandaag. Er zijn aanslagen die tegen Gods heilig Woord bedacht worden. Daar bidden we tegen en daar strijden we tegen, als het goed is. Maar in dat gebed en in deze strijd is onderscheiding van geesten wel vereist. Want als twee hetzelfde lijken te zeggen, is het nog niet hetzelfde. De algemene tendens van deze tijd is dat de antithese geestelijker wordt. Ze vraagt een door gebed en grondige studie aangescherpt onderscheidingsvermogen.

Genesis 1-11

U hebt mij gevraagd te spreken over de hermeneutiek in verband met het schriftgezag. U zult daarbij, net als ik, wel gedacht hebben aan Assen 1926 en Lunteren 1967 en dus aan de strijd rondom het verstaan van de eerste hoofdstukken uit de Schrift, hoezeer het ook waar is dat deze eerste hoofdstukken niet te isoleren vallen van het geheel der Schriften. Toch wordt er vandaag in dit verband een duidelijke afgrenzing gemaakt: Gen. 1-11. De eerste vraag die opkomt en beantwoord moet worden, is natuurlijk of deze afgrenzing terecht gemaakt wordt. Ligt er tussen Gen. 1-11 een zodanige cesuur dat, zoals beweerd wordt, wij in Gen. 1-11 met een andersoortig historisch gehalte te maken hebben dan in de rest van de Schrift? En als dat waar is, waarom wordt dat dan niet duidelijk gezegd en waarom maakt het Nieuwe Testament dan argeloos gebruik van de gegevens uit deze hoofdstukken als waren het gewoon-historische gegevens?

Dit vragen-komplex beantwoorden, stel ik me nu verder hoofdzakelijk ten doel. Inderdaad ben ik van mening dat deze afgrenzing recht van bestaan heeft in de zin als boven aangegeven. We hebben hier te doen met een manier van historische beschrijving, die niet primair op overlevering berust. Dit maak ik op uit het feit dat herhaaldelijk woorden van God worden weergegeven, die niet tot enig mens gesproken zijn geweest. Daaronder valt natuurlijk in de eerste plaats de herhaaldelijke vermelding van: 'en God zeide' in Gen. 1. Maar ook nadat de mens geschapen is en aanspreekbaar is, komen meer dan eens zulke woorden voor. **Gen. 2:18:** en de Here God zeide: Het is niet goed, dat de mens alleen zij. Ik zal hem een hulp maken, die bij hem past. **Gen. 3:22:** En de Here God zeide: Zie, de mens is geworden als Onzer één door de kennis van goed en kwaad; nu dan, laat hij zijn hand niet uitstrekken en ook van de boom des levens nemen en eten, zodat hij in eeuwigheid zou leven. **Gen. 6:3:** En de Here zeide: Mijn geest zal niet altoos in de mens blijven, nu zij zich misgaan hebben; hij is vlees; zijn dagen zullen honderdtwintig jaar zijn. **Gen. 6:7:** En de Here zeide: Ik zal de mensen die Ik geschapen heb, van de aardbodem uitroeien, de mensen zowel als het vee en het kruipend gedierte en het gevogelte des hemels, want het berouwt Mij, dat Ik hen gemaakt heb. **Gen. 8:21:** Toen de Here de liefelijke reuk rook, zeide de Here bij Zichzelf: Ik zal de aardbodem niet meer vervloeken om de mens, omdat het voortbrengsel van des mensen hart boos is van zijn jeugd aan, en Ik zal al wat leeft niet weer slaan, zoals Ik gedaan heb. Voortaan zullen,

zolang de aarde bestaat, zaaiing en oogst, koude en hitte, zomer en winter, dag en nacht, niet ophouden. **Gen. 11:6,7:** en de Here zeide: Zie, het is één volk en zij allen hebben één taal. Dit is het begin van hun streven; nu zal niets van wat zij denken te doen voor hen onuitvoerbaar zijn. Welaan, laat Ons nedertalen en daar hun taal verwarren, zodat zij elkanders taal niet verstaan.

Het is niet maar zo dat toevallig de aanduiding van de aangesprokene ontbreekt in deze woorden, want het gaat over de mens, de mensen, in de derde persoon. Het zijn werkelijk woorden van God tot Zichzelf, zoals éénmaal dan ook uitdrukkelijk vermeld staat (Gen. 8:21). Dit komt in de latere geschiedenis zelden voor. Ik herinner me maar één voorbeeld dat hier dicht in de buurt staat, **Gen. 18:17:** En de Here zeide (niet: dacht, zoals de Nieuwe Vertaling wil): Zou Ik voor Abraham verbergen wat Ik ga doen? Abraham zal immers voorzeker tot een groot en machtig volk worden; en met hem zullen alle volken der aarde gezegend worden; want Ik heb hem gekend, en met hem zullen alle gebieden zou, dat zijn zonen en zijn huis na hem de weg des Heren zouden bewaren door gerechtigheid en recht te doen, opdat de Here aan Abraham vervulle wat Hij over hem gesproken heeft.

Ik geloof dan ook dat ik mag stellen, dat dergelijke woorden voor de beginhoofdstukken van Genesis kenmerkend zijn. Het zijn woorden die niet langs de weg van de traditie tot de verteller gekomen zijn. Misschien vindt u die konklusie te fors, want het zou kunnen zijn dat de woorden wel eerst door de Here God tot Zichzelf gesproken waren en later toch aan Adam en Noach medegedeeld. Maar waarom zou er dan niet staan: en de Here zeide tot Adam, tot Noach? Ik houd het er daarom liever op dat deze woorden rechtstreeks aan de verhalengevoerd zijn. Aangezien nu deze woorden geen losse woorden zijn, maar stevig verworteld in het gehele verhalenverband, zou dit wel eens kunnen betekenen dat het geheel van deze vertelling op rechtstreekse openbaring berust, al behoeft dat niet uit te sluiten dat er traditiesgegevens in verwerkt zijn. Maar deze konklusie is nog wel wat voorbarig.

De paradijsrivieren

Ik wil daarom eerst nog op een paar details uit deze hoofdstukken letten. In de beschrijving van het paradijs in **Gen. 2:8** komen wij, naast drie andere rivieren, de Tigris tegen. Deze stroomt ten oosten van Assur, wordt er gezegd (vs. 14). Dit is exakt in overeenstemming met de toestand zoals Israël die kende in de historische tijd. Maar tussen paradijs en latere tijd ligt de zondvloed. Is nu aan te nemen dat het geweld van de zondvloed uitgerekend deze rivierbedding intact gelaten heeft? U moet niet tegenwerpen dat oostelijk van Assur een ruim begrip is, zodat de Tigris vroeger best veel oostelijker heeft kunnen stromen, want de aantekening in Gen. 2 is lokaliserend bedoeld en de opmerking dat de Wolga oostelijk van Warschau ligt, is natuurlijk wel waar maar zinloos. Ik stel dus mijn vraag en wel met name aan hen die de katastrofe-theorie aanhangen en terwille van de historische exaktheid van het Genesis-verhaal bereid zijn de

meest ingrijpende tektonische verschuivingen, waar de historische geologie op stuit, aan het geweld van de zondvloed toe te schrijven. Maar uitgerekend een oppervlakkig verschijnsel als een rivierbedding zou het geweld van de zondvloed ongedeerd hebben doorstaan. Ik moet me bedwingen om tegen deze theorie niet scherp te opponeren, want ik geloof dat ze onze kerken nog veel kwaad zal gaan doen. De populariteit van een boek als van Wilcomb and Morris, Genesis and the flood, doet me werkelijk vrezén. De katastrofe-theorie doet noch aan de natuurwetenschap noch aan de Bijbel recht. Deze leer nestelt zich in de aporieën van de natuurwetenschap, van welke verleggheden de goede natuurwetenschappers zichzelf ook wel terdege bewust zijn. Men zou er vrede mee kunnen hebben, wanneer zij er zich toe beperkte de natuurwetenschap tot voorzichtigheid en bescheidenheid te manen en te waarschuwen tegen het gevaar dat de fysika tot metafysika verwordt, maar het is onethisch om een wetenschap met een religieuze pretentie te bouwen op de verleggheden van een andere wetenschap. Om er nu maar van te zwijgen dat deze theorie het bijbelverhaal maltraiteert. Maar ook voor degenen die deze theorie niet aanhangen en toch de eerste hoofdstukken van de Schrift voor exakte historie-beschrijving houden, is mijn vraag ten opzichte van Gen. 2:14 beachtenswaard. Zelfs voor degenen die een lokale vloed in overeenstemming met de bijbelse gegevens achten, want een lokale vloed zal toch wel met name in Mesopotamië te situeren zijn. Blijkt hier althans niet de wettheid van de vraag of we misschien in het Genesisverhaal toch met een andere dan zintuiglijk waarneembare geschiedenis te doen zouden kunnen hebben?

De oudvaders

Een volgend punt dat ik zou willen aansnijden, zijn de twee geslachtslijsten van de oudvaders in Gen. 4 en 5 waarin, zoals ieder van u behoort te weten, veel overeenkomstigs zit. We vinden in de lijst van Gen. 4:17-22 de volgende namen: Adam (die hier niet genoemd wordt, maar die ik er even bij neem), Kain, Henoch, Irad, Mehujaël, Metusaël, Lamech, welke lijst dan uitmond in een driesprant Jabel, Jubal, Tubal-Kain (nu even afgezien van de dochter Naëma). Van Adam tot Lamech zeven figuren. Daarnaast lopend vinden we in Gen. 5 een lijst van Adam tot Noach van tien namen. Nu laat ik deze tweede lijst vanaf Enos parallel lopen met de eerste. Dat doe ik omdat zo de parallelie van beide lijsten het duidelijkst in het oog springt. 'Petitio principii', hoor ik iemand mompelen. Deels wel, inderdaad. Maar aan de andere kant, aan het slot van hoofdstuk 4 komen we nog een klein lijstje tegen: Adam, Seth, Enos (vs. 25,26). Als je deze drie namen vertaalt, krijg je: mens, plaatsvervanger, mens. Enos betekent evenals Adam, mens. Maar dan uitgesproken in een lagere toonsoort, zoals bijvoorbeeld het gebruik van dit woord 'mens' in het boek Job laat zien. In dat korte lijstje aan het slot van Gen. 4 wordt kennelijk bedoeld een ander menstype te stellen tegenover de overmoed, waaraan de mensen in het Kainsgeslacht zich te buiten gaan. Het is kennelijk antithetisch bedoeld wanneer bij de naam Enos wordt opge-

merkt: toen begon men de naam des Heren aan te roepen. Dat is eigenlijk een uitleg van de naam Enos, het menstype dat niet veel van zichzelf verwacht en heil zoekt bij de Here God tegenover de driestheid van de Kainsmensen. Behalve Kain en de zijnen waren er nog andere mensen. En zo worden dan in Gen. 5 naast Adam - Enos gezet, tegenover Kain - Kenan, tegenover Irad - Jered, tegenover Metusaël - Metusalach, tegenover Lamech een andere Lamech.

Een paar namen liet ik nog even buiten beschouwing. Aan de ene kant Henoch en Mehujaël. Aan de andere kant Mehallelel en Henoch. Deze paren zijn nu in Gen. 4 en 5 in een soort chiasme tegenover elkaar gezet. In de eerste lijst staan midden in de lijst van zeven: Henoch, Irad, Mehujaël. In de andere lijst daartegenover: Mehallelel, Jered en Henoch. Dit chiasme suggereert oppositie. De tweede lijst is tegengesteld aan de eerste. Dan is het ook goed te letten op de beide namen die, om zo te zeggen, op de spil staan: Irad - Jered. De laatste naam is een vervorming, een profetische vervorming van de eerste. Irad, wat zou deze naam ons te zeggen hebben? Zeg liever Jered, waarin we gemakkelijk het akkadische woord 'wardum', slaaf, herkennen. Nagenoeg dezelfde boodschap dus als bij de naam Enos, het gaat in de tweede lijst om een nederiger menstype. Dit gegeven wordt gedemonstreerd aan de hand van een profetische bewerking van de eerste lijst.

Dit wordt ook nog duidelijk aan andere namen in de lijst: Mehujaël, wat dat dan ook moge betekenen, wordt veranderd in Mehallelel = Godlover en Metusaël, waarin men misschien vanwege de klank van het werkwoord 'sa'al' = 'vragen' iets inhaligs hoorde, wordt veranderd in Metusalach, waarin we het werkwoord 'salach' = 'zenden', 'afgeven', horen. Zou het ook kunnen zijn dat de eerste lijst traditie-goed bevat? Het is immers goed aan te nemen dat vooral namen uit die oude tijd overgekomen zijn. Gen. 6:4 heeft het met zoveel woorden over de 'ansje hasjsjem', de mannen van naam uit de voortijd. En dat de andere kontralijst niet historisch-exakt bedoeld is, maar dat we daarin te doen hebben met gezaghebbend commentaar van de Heilige Geest die ons, uitgaande van dat oude traditie-goed, heeft willen **openbaren** dat deze overmoedige mannen van naam niet de enigen geweest zijn die op de oude aarde geleefd hebben, er waren ook anderen? De namen van deze nederige mensen zijn in de wereld vergeten, de traditie noemt ze niet, maar ze zijn bij God bekend en Hij openbaart ze achteraf naar de mate van Israëls begrip. Hierover is ook voor mijzelf het laatste woord nog niet gezegd, maar ik vraag weer: heeft het misschien ook recht om in deze richting te zoeken?

De volkerenlijst

Een volgende opmerking betreft de volkerenlijst uit Gen. 10. We lezen daar in vs. 6: En de zonen van Cham waren Kush, Mizraim, Put en Kanaän. En de zonen van Kush: Seba, Havila, Sabta, Raëma en Sabtecha; en de zonen van Raëma waren Scheba en Dedan. Nu vinden we een eindje verder in de lijst onder

de zonen van Sem het volgende (vs. 26vv): En Joktan verwekte Almodad, Selef, Hazarmaveth, Jarah, Hadoram, Uzal, Dikla, Obal, Abimaël, Scheba, Ofir, Havila en Jobab; deze allen waren de zonen van Joktan.

We vinden op beide plaatsen twee gelijke namen: Havila en Scheba, die allebei van twee verschillende vaders worden afgeleid, van Cham en van Sem. Het verband wijst uit dat het bij de twee Havila's en de twee Scheba's om dezelfde figuren gaat. Aangezien we met dit feit biologisch vastlopen, is de vraag urgent naar de betekenis van de uitdrukking: 'zoon van'. Deze vraag is trouwens niet zo moeilijk te beantwoorden. We weten wel dat in het Hebreeuws 'zoon van' een algemene toebehorendheid kan uitdrukken. Het heeft vaak dezelfde betekenis als het nederlandse achtervoegsel: -ling. Ben-'oni, zoon van ellende, betekent 'ellende'. Als Deuteronomium het ergens over een 'zoon van slaag' heeft (Deut. 25:2), dan komt dat overeen met een oude nederlandse uitdrukking 'kind van de rekening', bij welke spreekwijze we natuurlijk ook ver van het biologische verwijderd zijn. Hier in Gen. 10 zal 'zoon van' wel wijzen op een historische, godsdienstige en kulturele beïnvloeding door Sem en Cham. In dat volk van Havila en Scheba zijn chamitische en semitische invloeden werkzaam geweest. Is het vanuit dit gegeven niet gewenst dat we in die oude geschiedenis elk 'zoon van' met enig voorbehoud tegemoettreden? Moet bijvoorbeeld Kaïn in de lijfelijke zin des woords zoon van Adam zijn of is misschien het generatieve verband tussen Adam en Kaïn gebruikt als een gerede verknoping van twee geschiedenissen, die veel van elkaar weg hebben, het tweede verhaal als voortzetting van het eerste zondeval-verhaal. Het eerste over de mens en zijn vrouw voor God, het tweede over de mens en zijn broeder voor God. Twee geschiedenissen met een sterke innerlijke samenhang, een samenhang die genealogisch tot uitdrukking wordt gebracht. Niet dat ik persoonlijk behoefte heb aan deze uitleg, laat staan dat ik hem kan bewijzen. Maar als iemand het verhaal van Genesis als exakte historische beschrijving gaat opvatten om dan de gegevens van het verhaal in stelling te brengen tegen de natuurwetenschap, heb ik de neiging en ook het recht om hem zulke vragen voor de voeten te gooien, alleen al om hem tot voorzichtigheid te manen. Wij moeten onze broeders natuurwetenschappers niet onnodig zware lasten opleggen. Vooral zij moeten dat niet doen, die deze lasten zelf met geen vinger aanroeren. En dat geldt eigenlijk van een ieder die niet natuurwetenschappelijk geschoold is.

Genesis 10 en 11

Een laatste opmerking in dit verband geldt de verhouding tussen Gen. 10 (de volkerenlijst) enerzijds en Gen. 11:1-9 (de torenbouw van Babel) anderzijds. De oppervlakkige suggestie die van deze gedeelten uitgaat, is dat beide hoofdstukken historisch in elkaars verlengde liggen. Eerst dus vermenigvuldiging van de mensheid na de zondvloed en daarna haar verstrooiing over de aarde. Maar we hebben hier een na-elkaar dat in werkelijkheid een naast-elkaar bedoelt. De ene

keer wordt de vermenigvuldiging en verspreiding der mensen onder een positief gezichtspunt belicht. God slaagt in zijn scheppingsbedoeling: vermenigvuldigt u en vervult de aarde. Dat gebeurt in Gen. 10. Maar dan toont de Heilige Geest dat er nog een ander aspect aan deze verspreiding zat, namelijk dat van straf en oordeel. Beide hoofdstukken verhalen dus dezelfde zaak onder tweeërlei gezichtspunt. Het oude denken had er moeite mee om de gelijktijdigheid te verhalen. Vandaar dat in de sumerische koningslijst **naast** elkaar regerende koningen **na** elkaar worden vermeld, waarbij zelfs hun regeringsjaren bij elkaar worden opgeteld. Vandaar ook bijvoorbeeld dat ingewikkeld verloopende gesprekken van meerdere deelnemers, zoals in het boek Job, eenvoudig weergegeven worden in achter elkaar verloopende dialogen. Gelijktijdige dingen verhalen ervoor men als ingewikkeld. Zo ook heeft men Gen. 10 en 11 na elkaar verhaald.

Ofschoon, er wordt een poging gedaan om die gelijktijdigheid toch te suggereren. In Gen. 10:25 wordt aan de naam Peleg een mededeling aangehaakt op associatieve wijze: want in zijn dagen werd de aarde verdeeld. Het woordje 'want' in de nederlandse vertaling suggereert een oorzakelijk verband tussen de naam Peleg en de verdeling der aarde. In de naam Peleg hoorde men zoiets als verdeling. Toch gaat het te ver om aan een oorzakelijk verband te denken. Het hebreeuwse woordje 'ki' dat door 'want' vertaald wordt, is niet anders dan een 'Aufmerksamkeitsreger'. De verhalen grijpt de naam Peleg aan om alvast op het volgende verhaal vooruit te grijpen. Hij associeert en doet daarmee de suggestie om het verhaal van Gen. 11 niet als een historisch 'post' op te vatten. Dit na-elkaar in de betekenis van naast-elkaar speelt ook een rol in de twee geslachtslijsten van Gen. 4 en 5.

Symbolisch

Ik zou meer voorbeelden kunnen noemen voor wat ik bedoel te zeggen, maar ik heb opzettelijk voorbeelden uit mijn eigen arsenaal gekozen. Die hebben het voordeel dat ze nog niet doodgepraat zijn, zoals de vrouw van Kaïn enzovoort. Ik hoop dat u in deze opmerkingen hebt geproefd, dat ik het historisch karakter van Gen. 1-11 heb willen vasthouden. Ik wil met deze verhalen niet de kant op van een algemene 'Existenzerhellung', zoals dr H.M. Kuitert, onder invloed van de moderne filosofie, doet. Nee, het is echte historie-beschrijving in de vorm van een gezaghebbend commentaar van de Heilige Geest op brokstukken van traditie die overgekomen zijn. Niet onmogelijk dat in het zondeval-verhaal de Adapa-vertelling en in het zondvloed-verhaal het Gilgames-epos (11e tafel) gebruikt zijn om er zich tegen af te zetten. Maar in ieder geval: betrouwbare geschiedenis-opheldering vanwege de Heilige Geest, zoveel als nodig is voor ons geloof. Al hetgeen de mens schuldig is te geloven om zalig te worden, wordt daarin genoemd en geleerd.

Maar het gebeurt op een wijze waar wij nu vreemd tegenover staan. Wat voor naam moeten wij deze geschiedenisbeschrijving opdrukken? Is zij symbolisch?

Ik houd in dit verband niet van het woord profetisch, omdat ik dat een doekje voor het bloeden vind.

Maar symbolisch, ik voel daar wel wat voor. In de eerste plaats omdat in het woord symbolisch het griekse woord 'symballein' ligt, dat is samenwerpen, samenbrengen. In één naam wordt samengebracht wat een slag mensen in een bepaald tijdperk kenmerkt.

Zo zijn de namen Enos en Jered (om nu even op het voorgaande terug te grijpen) symbolische namen. Let wel, ik heb er dan verder niets op tegen (integendeel) om deze geschiedbeschrijving profetisch te noemen. Maar met het woord symbolisch ga je toch serieuzer op de moeilijkheden in.

Ik kies dan verder hierom het woord symbolisch, omdat ik daaraan kan duidelijk maken waar onze moeilijkheid nu precies ligt. Onze westerse kultuur weet met het symbool eigenlijk geen raad. Ik kies daarvoor als voorbeeld de avondmaalsleer van Zwingli, die echt westers van aard is en die het dan ook historisch gezien gewonnen heeft van die van Luther en Calvijn. Est = significant, dat is precies het rationale hart van Zwingli's opvatting en vandaaruit het symbool **tegenover** de werkelijkheid te plaatsen, il n'est qu'un pas. In de negentiende eeuw van het rationalisme vierden de vrijzinnigen, die zich op Zwingli beriepen, dan ook geen avondmaal meer.

Uit deze onze moeite nu met het symbool verklaar ik de grote beduchtheid van veel christenen, dat het afdoen van de zintuiglijke waarneembaarheid neerkomt op het schipperen met de historische betrouwbaarheid van het Genesisverhaal. Dat kan, zeg ik tegen hen, maar dat behoeft niet. In de Schrift participeert het symbool aan de werkelijkheid, is daar zelfs gekoncentreerde werkelijkheid. In het brood en de wijn van het avondmaal is de gehele Christus. En de beeldende vertelling in de Schrift is dan ook in staat om het saillante van een gebeurtenis in het licht te stellen meer dan de feitelijke toedracht dat kan. Ik denk hier aan het verhaal dat Nathan aan David vertelt. En nu even op de vorm gelet (wij zeggen zo graag, nietwaar, dat uit de vorm van het Genesisverhaal toch niet blijkt dat het anders dan zintuiglijk moet worden opgevat, historische tempora, enz.). Ik zeg, op de vorm van Nathans verhaal lettend, vinden we niet ook maar de geringste aanwijzing dat het verhaal symbolisch bedoeld is. Ook daar historische tijden waarin de vertelling verloopt. Dat het geen feitelijke toedracht is, weten we alleen uit het verband. Maar ook als symbolisch verhaal is het een werkelijk verhaal van een echt gebeuren. Ik zou bijna zeggen: het boort nog een diepere werkelijkheidslaag aan dan het zintuiglijk-waarneembare verhaal, dat we ook kennen, vermag.

Met een goed geweten

Ik wil hier mijn geloof belijden dat, als wij de hele zintuiglijk-waarneembare werkelijkheid van de schepping af tot Abraham toe zouden kennen, wij dan volmondig het recht en het gelijk van de Heilige Geest zouden moeten erkennen om

deze geschiedenis zo te vertellen als Hij dat gedaan heeft. En in dat geloof erken ik dit zijn recht en gelijk nu alvast.

En zo kom ik nu tot het veel-gehoorde tegenargument, het gebruik dat Jezus zelf en het Nieuwe Testament van deze geschiedenis maken. Onlangs heeft prof. Doekes in Wageningen gesproken over Gen. 1-11 en dit nieuwtestamentische gebruik bracht hij als een der hoofdargumenten voor de zintuiglijke waarneembaarheid van het Genesisverhaal naar voren. Maar begrijpt u nu dat dit argument langs mij heen gaat? Ik ben het er namelijk van harte mee eens dat het Nieuwe Testament ook in dezen gezaghebbend spreekt. Alleen, het is een bijbels gezag waarmee het spreekt, dat wil zeggen dat hetgeen ik over de bijbelse opvatting omtrent het symbool gezegd heb, daarin verdiskonteerd is. Ik neem Abel uit Hebr. 11 volstrekt serieus. Ik bedoel daarmee dat ik hem hoop te ontmoeten in het voltooid Koninkrijk van onze Here Jezus Christus. Maar dan ontmoet ik hem zoals ik hem in de Schrift aantref. In de Schrift namelijk heeft hij geen eigen trekken van een persoon. Wat hij doet en lijdt, kan evengoed door een kollektiviteit gedaan en doorleden zijn. Zelfs zijn naam is geen persoonlijk karakteristiekum, doorzichtig symbolisch als die is. En zo zal ik hem dan ook ontmoeten, zoals de Schrift hem mij heeft leren kennen, alleen dan verheerlijkt.

Ik ben het dan ook helemaal met prof. Troost eens, die niet zo lang geleden in het blad Mededelingen van de Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte geschreven heeft, dat we weer zover moeten komen dat we met een goed geweten de geschiedenissen van Adam en Eva enzovoort aan onze kinderen vertellen. Inderdaad, ook als natuurwetenschappers en bijbeluitleggers met een goed geweten, eerbiedig buigend voor het gezag der Schrift waar niets tegen valt te zeggen. Alleen, dan niet om de gegevens van het verhaal in stelling te brengen tegen wat de natuurwetenschappen omtrent oorsprong en wording van het menselijk geslacht menen te weten. Niet dat zulke wetenschappelijke resultaten of schijnresultaten klakkeloos moeten worden aanvaard, veel minder als de wetenschap de grens van de fysika naar de metafysika overschrijdt. Anderzijds moeten de natuurwetenschap en de bijbelwetenschap zich ook niet verbeelden dat zij een verbeterde heruitgave van de Heilige Schrift zouden kunnen bezorgen. Nee, wetenschap, hoe dan ook, ook bijbelse wetenschap is mensenwerk. En Genesis is openbaring. En als dan de wetenschap kritisch vraagt of Genesis wel historie biedt, dan zou ik kritisch terug willen vragen wat dan wel historie is. De zogenaamde objectieve historie-beschrijving die de wetenschap schijnt na te jagen, is een fantoom. Alle historie-beschrijving is subjektief. En dit zo zijnde, lever ik me graag aan de hoogste subjektiviteit uit die er bestaat: die van de Heilige Geest. Hij, wiens hoogste subjektiviteit **tegelijk** de hoogste objectiviteit is. Hij gaat het dilemma te boven.

Als pastor

Ten slotte nog dit: Ik ben begonnen te zeggen dat ik hier sta als man van de prak-

tijk. Dat is ook te zien aan de wijze waarop ik het door u opgegeven onderwerp heb toegespitst. Hermeneutiek in verband met schriftgezag. Ik denk trouwens dat de toespitsing op Gen. 1-11 wel in uw bedoeling lag. Ook al zou ik het uit de weg gegaan zijn, in de bespreking waren we er toch bij terechtgekomen. Maar als man van de praktijk gaat het me ook zeer ter harte. Denkt u maar aan Wageningen, een plaats met zoveel natuurwetenschappers, ook in de gemeente. Toch moet u hieruit nu niet afleiden dat ik in mijn gemeente met dit of soortgelijke verhalen leur. Nee, wat mij betreft kan het allemaal ongezegd blijven. Omdat het toch neerkomt op een als betrouwbaar aanvaarden van alles wat er staat. Er is slechts één reden tot spreken en u vermoedt wel welke dat is. Ik heb hem al een enkele maal genoemd. Als de gegevens van het bijbelverhaal als exakte gegevens worden opgevat en vervolgens in stelling worden gebracht tegen het wetenschappelijk onderzoek, dan zeg ik als pastor nee en dan kom ik op voor mijn schapen, opdat hun geen te zware lasten worden opgelegd. En dit pastorale 'nee' acht ik verantwoord, ook al heb ik voor alle exegetische moeilijkheden nog geen pasklare oplossing, gesteld al dat die ooit te bereiken zou zijn.

(1967)